

О. Б. Северіновакандидат політичних наук, старший викладач
кафедри права та публічного адміністрування
Маріупольського державного університету

ПИТАННЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Стаття присвячена актуальним питанням становлення та розвитку інформаційного суспільства. Критично проаналізовано концепції розвитку суспільства і наявні наукові погляди, висловлено авторські міркування щодо становлення та розвитку інформаційного суспільства в Україні.

Ключові слова: інформація, інформаційне суспільство, інформаційні технології, інформаційно-телекомунікаційні технології, суспільство, громадянське суспільство, інформаційне законодавство.

Постановка проблеми. У сучасному дослідженні закономірностей розвитку держави неможна залишити поза увагою питання становлення та розвитку інформаційного суспільства. Міжнародний досвід показує, що інформаційні технології є провідниками соціального й економічного розвитку багатьох країн світу, вони забезпечують та гарантують доступ громадян до інформації та захист їхніх прав, свобод і законних інтересів. Інформаційне суспільство – це спільнота, основою якої є знання, технології, інформація, що змінюється та розвивається. Розвиток суспільства спровокував радикальні зміни в інформаційній галузі, які можна назвати інформаційними революціями, що визначили подальший розвиток людства. З аналізу наукових та практичних досліджень можна зробити висновок, що Україна відстає від розвинутих країн щодо інформаційного розвитку. Тому в умовах стрімкого розвитку інформаційного суспільства актуалізуються питання визначення місця держави, людини та громадянина, захисту їхніх прав, свобод та законних інтересів, створення нових соціальних умов щодо впровадження інформаційних технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання становлення та розвитку інформаційного суспільства були предметом дослідження багатьох вчених різних наукових сфер. В юридичній науці деякі

проблеми інформаційного суспільства досліджували В. Гавловський, В. Залізник, Б. Кормич, А. Марущак, П. Матвієнко, А. Тунік, О. Стоєцький, В. Цимбалюк, Л. Харченко, К. Череповський, О. Шепета й інші. Варто зазначити, що на теперішній час не було приділено належної уваги питанням розвитку та становлення інформаційного суспільства в умовах прагнення України стати повноправним членом Європейського співтовариства.

Мета статті – на основі аналізу результатів загальнотеоретичних досліджень інформаційного суспільства виявити та розкрити закономірності його виникнення та становлення на різних етапах історії; спрогнозувати розвиток інформаційного суспільства на підставі знання історичного досвіду, а також розуміння об'єктивних тенденцій та закономірностей.

Виклад основного матеріалу. У теорії права є різні концепції розвитку інформаційного суспільства, але всі вони погоджуються з тим, що впливову роль у зазначеному процесі завжди відігравала інформація. Тому в літературі виділяють кілька інформаційних революцій, пов'язаних із кардинальними змінами у сфері виробництва й обігу інформації, що привели до радикальних перетворень суспільних відносин. У результаті таких перетворень суспільство набувало нової якості. Перший етап пов'язують з виникненням писемності, що стало підставою для розвитку всіх держав світу. Другий етап пов'язують

із винаходом друкарством, коли з'явилася можливість поширення інформації між громадянами та державами. Третій етап зумовлений винаходом електрики, завдяки якому з'явилися телеграф, телефон, радіо, що дозволили передавати й акумулювати інформацію. Саме в цей період спостерігається збільшення кількості та посилення ролі засобів масової інформації; підвищення доступності громадян до повідомлень і знань; оперативного спілкування громадян між собою. Четвертий етап пов'язується із винаходом обчислювальної техніки і появою персонального комп'ютера, створенням мереж зв'язку. Цей період став початком накопичення, зберігання, оброблення і передачі інформації в електронній формі. П'ятий етап розвитку інформаційного суспільства – сучасний. Цей період характеризується розвитком новітніх технологій, що впливають не тільки на суспільство, а й державу взагалі. Сучасна тенденція розвитку інформаційного суспільства характеризується новою технологічною індустрією, де провідну роль має відігравати держава шляхом координації діяльності всіх суб'єктів суспільства, сприяння інтеграції громадян в оновлене інформаційне оточення, розвитку інформаційних галузей економіки, забезпечення розвитку демократії та захисту прав і свобод громадян. Варто підкреслити, що взаємодія держави, суспільства та громадян має бути спрямована на використання інформаційних технологій із метою підвищення загальної ефективності діяльності держави, створення інформаційного, прозорого та публічного суспільства та розвитку інститутів демократії.

Вперше інформаційне суспільство визначено у звітах японського уряду: «Японське інформаційне суспільство: теми і підходи» (1969 р.), «Контури політики сприяння інформатизації японського суспільства» (1969 р.), «План інформаційного суспільства» (1971 р.). Але вони стосувалися технічної характеристики інформаційного суспільства та процесу загальної комп'ютеризації, що «надасть людям доступ до надійних джерел інформації і позбавить їх від рутинної роботи завдяки забезпеченню високого рівня автоматизації виробництва» [1, с. 35].

1973 р. Д. Белл у своїх наукових працях розділив розвиток суспільства на три стадії: аграрна, індустріальна і постіндустріальна (інформаційна). Він вперше охарактеризував постіндустріальне суспільство як інформаційне, засноване на телекомунікації, в якому знання й інформація набувають товарного статусу [2]. Надалі І. Масуда у своїй праці «Інформаційне суспільство як постіндустріальне суспільство» (1983 р.) висловив припущення, що поступальний розвиток комп'ютерної техніки приведе до того, що провідною галуззю в економіці стане «інтелектуальне виробництво», тобто виробництво інформації та знань, які будуть збиратися і поширюватися за допомогою новітніх інформаційно-телекомунікаційних технологій [3]. Т. Стоуньєр вперше визнав інформацію стратегічним ресурсом. Він ототожнив інформацію і знання з капіталом, який можна накопичувати і зберігати для майбутнього використання. Т. Стоуньєр стверджував, що в сучасному світі першочерговим завданням будь-якої держави має стати розвиток нової перспективної галузі економіки – інформаційної. «Промисловість у новому суспільстві за загальними показниками зайнятості і своєї частки в національному продукті поступиться місцем сфері послуг, яка буде являти собою здебільшого збирання, оброблення і різні види надання необхідної інформації» [4, с. 392–409].

Е. Тоффлер, який взяв до уваги концепцію розвитку інформаційного суспільства Д. Белла, виділяє такі стадії: аграрна (до XVIII ст.), індустріальна (до 1950-х рр.), постіндустріальна (з 1950-х рр.). Варто підкреслити, що вищезазначені концепції побудовані з урахуванням розвитку провідних держав, тому вони не мають універсального характеру. Деякі країни перебувають на стадії аграрного або індустріального розвитку, тому не можна говорити про уніфіковане формування інформаційного суспільства [5].

У подальших наукових дослідженнях варто зазначити наукову думку М. Кастельса, який зауважує, що інформаційна епоха знаменує собою появу суспільства нового типу, для якого характерний розвиток інформаційних мереж.

Він вважає, що сам термін «інформаційне суспільство» не здатний повною мірою охарактеризувати зміни, що відбуваються в сучасному суспільстві. Він пропонує термін «мережеве суспільство» (network society) [6]. Але цей термін лише зазначає, що інформаційно-телекомунікаційні мережі, які зв'язують між собою держави й окремих людей, є складником розвитку інформаційного суспільства сучасного періоду.

Інформаційне суспільство можна розглядати як наступну стадію розвитку людства, на якій збільшується вплив інформаційних та комунікаційних технологій майже на всі сфери життя.

В Україні питання інформаційного суспільства перебувають у процесі дослідження науковців. Необхідність розвитку в Україні інформаційного суспільства усвідомлюється науковим та правотворчим співтовариством, про що свідчить велика кількість законодавчих нормативних актів у галузі інформації. Варто підкреслити, що зараз ми не можемо вважати, що в Україні сформовано й існує інформаційне суспільство. З урахуванням соціального, економічного, технічного, наукового та культурного розвитку можна тільки визнати, що наявні передумови переходу до інформаційного суспільства. Також формуванню інформаційного суспільства сприяє прагнення України стати повноправним членом Європейського співтовариства та реформування законодавства щодо регулювання інформаційного простору. Інформація є важливим об'єктом, її неправомірне використання може завдати суттєвої шкоди державній безпеці, тому держава приділяє значну увагу законодавчому регулюванню доступу та використанню тієї чи іншої інформації, що здається необхідним і виправданим. Але є думка, що без вільного доступу всіх громадян до інформації взагалі немає сенсу говорити про побудову інформаційного суспільства [7, с. 81–83].

Сучасний рівень розвитку інформаційної інфраструктури, використання інформаційних технологій у суспільному виробництві на державному і регіональному рівні не відповідає завданням інноваційного розвитку країни, підвищення її конкурен-

тоспроможності, диверсифікації економіки, підвищення добробуту й якості життя громадян, зміцнення обороноздатності і безпеки. Але водночас ми спостерігаємо за впровадженням інформаційних технологій практично в усіх сферах суспільного життя. Наприклад, у галузі освіти – реєстрація на зовнішнє незалежне тестування; у державній сфері – подання петицій; у галузі правосуддя – розгляд справ у режимі відеоконференцій тощо. Провідну роль у створенні інформаційного суспільства має відгравати держава шляхом координації діяльності всіх суб'єктів суспільства, інтеграції економіки у світовий простір, розвитку інформаційних галузей, забезпечення прав та свобод громадян і дотримання міжнародних стандартів.

Також треба зазначити, що будь-яка країна, яка має на меті створення інформаційного суспільства, що буде відповідати встановленим та визнаним стандартам, повинна розробити, з урахуванням інтересів всього суспільства, власну національну концепцію входження у світовий і європейський інформаційний простір, виходячи із власних конкретних умов, національної самобутності, розвиненості законодавчої бази.

Інформаційне суспільство визначається як таке, в якому всі можливості сучасної цивілізації використовуються на благо конкретної людини, остання максимально розкривається і цілком реалізує себе; яке націлене на впровадження, обмін і генерацію нових ідей і знань – головного національного капіталу, основи стабільного розвитку держави; в якому високий рівень технологічного розвитку органічно поєднується із принципами людяності, гуманізму, відкритості і відповідальності всіх його членів; в якому більшість робітників створюють, збирають, реєструють, накопичують, зберігають і поширюють інформацію, особливо її вищу форму – знання; в якому діяльність людей ґрунтується на використанні послуг, що надаються за допомогою інформаційних технологій та технологій зв'язку [8].

Загалом інформаційне суспільство характеризується:

– в економічній сфері – зростанням ролі інформації та володіння нею, появою

електронних грошей, перетворенням інформації на основний засіб обміну, зростанням впливу інтелектуальної власності, автоматизацією та комп'ютеризацією виробничих процесів;

– у політичній сфері – посиленням прозорості національних кордонів та зростанням впливу наднаціональних спільнот; перетворенням освіти та кваліфікації на головний чинник влади еліти;

– у соціальній сфері – збільшенням значення інтелігенції, «технічного класу», вчених, зниженням кількості робітників, зайнятих в індустрії, збільшенням кількості зайнятих в інформаційному і сервісному секторах, тенденцією до субурбанізації;

– у духовній сфері – пріоритетом духовних цінностей над матеріальними [9, с. 174].

В інформаційному суспільстві зміняться не тільки виробництво, а й весь уклад життя, система цінностей, зросте значущість культурного дозвілля щодо матеріальних цінностей. Порівняно з індустріальним суспільством, де все спрямоване на виробництво і споживання товарів, в інформаційному суспільстві виробляються і споживаються інтелект, знання, що веде до збільшення частки розумової праці. Від людини буде потрібна здатність до творчості, зросте попит на знання [10].

На міжнародному рівні одним із перших нормативних актів, що визначав стратегію побудови інформаційного суспільства, є ухвалений на 29 сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО 1996 р. документ під назвою «Інформаційне суспільство для всіх» [11]. 22 липня 2000 р. ухвалена Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства, що закликає «як у державному, так і в приватному секторах ліквідувати міжнародний розрив у галузі інформації та знань». Окінавська хартія визначає, що інформаційно-телекомунікаційні технології є одним із найбільш важливих чинників впливу на формування суспільства XXI ст., спосіб життя людей, їхніх освіти й роботи, а також взаємодії уряду та громадянського суспільства [12].

Треба зазначити, що створення інформаційного суспільства можливе за наявності європейського розвиненого громадянського суспільства і правової держави. Перші кроки зроблені 1998 р. ухваленням

Національної програми інформатизації. Але ухвалення законодавчого акта не зробило одночасно суспільство інформаційним, закон не був реалізований повною мірою. Розвиток інформаційного суспільства в Україні має здійснюватися об'єктивним шляхом, без нав'язування будь-якої ідеології.

Уніфікованою метою інформаційного суспільства повинно бути створення умов для гармонійного розвитку людини, забезпечення розвитку соціальної, економічної, культурної й інших сфер суспільного життя в інтересах громадян та зміцнення державності.

Висновки і пропозиції. На підставі вищезазначеного можна зробити висновок, що розвиток та становлення інформаційного суспільства базується на сукупності концепцій, які враховують соціальну та культурну самовизначеність кожної держави та нації з метою інтегрування в загальносвітовий інформаційний простір. Складниками діяльності держави має бути реалізація не тільки ефективної національної інформаційної політики, яку варто розглядати як пріоритет державного управління щодо забезпечення переходу до інформаційного суспільства, а також законодавчої діяльності, на основі якої має будуватися інформаційне суспільство.

Список використаної літератури:

1. Чернов А. Основные историко-теоретические этапы развития концепций глобального информационного общества. Информационная дипломатия. Психология / отв. ред. Ю. Кашлев. М.: Известия, 2002. С. 31–50.
2. Bell D. The Coming of Post-industrial Society. A Venture in Social Forecasting. N.Y.: Basic Books, 2001. 616 p.
3. Masuda Y. The Information Society as Postindustrial Society. Washington: World Future Society, 1983. 171 p.
4. Стоуньер Т. Информационное богатство: профиль постиндустриальной экономики. Новая технократическая волна на Западе / под ред. П. Гуревича. М.: Знание, 1986. С. 392–409.
5. Тоффлер Э. Третья волна. М.: АСТ, 1999. 786 с.
6. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. М.: ГУ ВШЭ, 2000. 608 с.

7. Моисеев Н. Информационное общество как этап новейшей истории. Свободная мысль. 1996. № 1. С. 81–83.
8. Інформаційне суспільство: дефініції, людина, її права, інформація, інформатика, інформатизація, телекомунікації, інтелектуальна власність, ліцензування, сертифікація, економіка, ринок, юриспруденція / В. Брижко, О. Гальченко, В. Цимпалюк та ін. К.: Інтеграл, 2002. 220 с.
9. Проценко І. До розгляду феномена інформаційне суспільство. Гуманітарний вісник ЗДІА. Вип. 32. 2008. С. 170–174.
10. Перехід до інформаційного суспільства. URL: http://osvita.ua/vnz/reports/econom_pidpr/9175/ (дата звернення: 25.06.2018)
11. Basic Documents UNESCO 1989–1995. News Communication Strategy. Document C II-96/WS/2. Paris: UNESCO, 1995. 109 p.
12. Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства від 22 липня 2000 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/998_163 (дата звернення: 25.06.2018)

Северінова А. Б. Вопросы становления и развития информационного общества

Статья посвящена актуальным вопросам становления и развития информационного общества. Критически проанализированы концепции развития общества, существующие научные взгляды и высказаны авторские рассуждения по становлению и развитию информационного общества в Украине.

Ключевые слова: информация, информационное общество, информационные технологии, информационно-телекоммуникационные технологии, общество, гражданское общество, информационное законодательство.

Severinova O. The formation and development of the information society

The article is devoted to topical issues of the formation and development of the information society. Critical analysis of the concept of the development of society, existing scientific views and expressed author's arguments on the formation and development of the information society in Ukraine.

Key words: information, information society, information technologies, information and telecommunication technologies, society, civil society, information legislation.